

ปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในประเทศไทย

Factors Affecting the Sustainability of Buffalo Farming in Thailand

สุนิสา สุขสาย

Sunisa Suksai

ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

การเลี้ยงกระบือในประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาที่อาจส่งผลต่อความยั่งยืน เนื่องจากการลดลงของจำนวนกระบือในประเทศ ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ดังนั้นสมมติฐานนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือ โดยศึกษาจากงานวิจัย 3 ฉบับ ที่ตีพิมพ์ในช่วง 2560 - พ.ศ 2566 ซึ่งศึกษาในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกและร้อยเอ็ด ซึ่งพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในประเทศไทยคือ การได้รับรู้ข่าวสารที่ทันสมัยเกี่ยวกับการเลี้ยงกระบืออย่างเหมาะสม ทำให้เกษตรกรทราบถึงโอกาสและทันต่อสถานการณ์ใหม่ๆ อย่างไรก็ตามการพัฒนาอาชีพเลี้ยงกระบือให้เป็นอาชีพที่ยั่งยืน นอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้ว เกษตรกรจะต้องใส่ใจในการเลี้ยงกระบือด้วย องค์ประกอบที่ทำให้ประสบความสำเร็จ คือ การตลาด วิธีซื้อขายกระบือ การจัดการอาหาร พื้นที่สำหรับเลี้ยงกระบือ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ของเกษตรกร และวิธีการผสมพันธุ์กระบือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความยั่งยืน จึงสรุปได้ว่า ความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือของประเทศไทยเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยการจัดการพันธุ์กรรม

คำสำคัญ: ปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืน, การเลี้ยงกระบือ, ในประเทศไทย

บทนำ

กระป๋องเป็นสัตว์พื้นเมืองของไทยที่มีการเลี้ยงมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน โดยกระป๋องนั้นถูกนำมาเป็นแรงงาน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และเป็นอาหาร นอกจากนี้กระป๋องยังถือเป็นทรัพยากรสำคัญในเชิงวัฒนธรรมและเศรษฐกิจประเทศ อย่างไรก็ตาม การเลี้ยงกระป๋องในประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาที่อาจส่งผลกระทบต่อความยั่งยืน เนื่องจากการลดลงของจำนวนกระป๋องในประเทศ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตเกษตรกรที่ใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรมากขึ้น และความต้องการตลาดที่แปรผัน โดยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา จำนวนประชากรกระป๋องในประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในปี พ.ศ. 2557 ประเทศไทยมีกระป๋องจำนวน 1,020,088 ตัว และในปี พ.ศ. 2567 จำนวนกระป๋องลดลงเหลือ 568,111 ตัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภายในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา จำนวนกระป๋องลดลงประมาณ 451,977 ตัว หรือคิดเป็นประมาณ 44.3% (กรมปศุสัตว์.(2567) อย่างไรก็ตาม การที่จำนวนกระป๋องมีแนวโน้มลดลงแต่เกษตรกรบางกลุ่มก็ยังคงมีการเลี้ยงกระป๋องอยู่เหมือนเดิมมีปัจจัยใดบ้างที่เกษตรกรยังคงเลี้ยงกระป๋องอยู่ อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีข้อมูลที่จะบอกว่าปัจจัยใดบ้างที่มีผลในการเลี้ยงกระป๋องหรือที่มีผลต่อความยั่งยืน ดังนั้นสัมมนานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระป๋องของเกษตรกรในประเทศไทย

ความยั่งยืน(Sustainability) หมายถึง การพัฒนาสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบันให้คงอยู่เพื่อต่อยอดสู่อนาคตและตอบสนองต่อความต้องการของคนในปัจจุบันโดยไม่ส่งผลกระทบต่อคนรุ่นหลังโดยความยั่งยืนนี้เป็นสิ่งที่ทุกองค์กรให้

ความสำคัญเป็นอย่างมาก

ปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระป๋อง

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

ประเด็นเรื่องการตลาดและ วิธีการซื้อขายกระป๋อง โจจากการศึกษาของสุภาวดี และคณะ (2566) ที่ทำการศึกษปัจจัยของเกษตรกรที่มีผลต่อปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงกระป๋องแปลงใหญ่ในตำบล นครป่าหมาก อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก โดยมีเกษตรกรที่ทำการศึกษทั้งหมด 25 ราย และเป็นการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงกระป๋อง แบ่งเป็น การปรับปรุงพันธุ์ การให้อาหาร การป้องกันโรค การตลาดและการใช้เทคโนโลยี ผลการศึกษาพบว่าในด้านการตลาด เกษตรกรทั้งเพศชาย หญิง ไม่มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะมีปัญหา อุปสรรคในด้านวิธีการซื้อขายกระป๋องที่ไม่ยุติธรรมกับตัวเกษตรกร ส่งผลต่อการขาดแรงจูงใจในการเลี้ยงกระป๋อง (Table 1) สอดคล้องกับการศึกษาของ ศิริวรรณ (2564) ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนและผลสัมฤทธิ์ในการเลี้ยงกระป๋องของเกษตรกรภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตกระป๋องจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 50 ราย พบว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจมีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระป๋อง เกษตรกรมีการขายกระป๋องโดยผ่านพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ในเรื่องการประเมินราคาซื้อขายโดยมีการประเมินราคาด้วยสายตามากที่สุด ซึ่งทำให้อาจได้ราคากระป๋องที่ต่ำกว่าราคาแท้จริง เนื่องจากเกษตรกร ขาดประสบการณ์ในการกำหนดราคาขาย ทำให้เสียเปรียบพ่อค้าได้ (Table 2) และการศึกษาของ ก้องเกียรติและคณะ (2562) ทำการศึกษาสภาพการเลี้ยงกระป๋องของเกษตรกรในตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีเกษตรกร

จำนวน 28 ราย พบว่า ส่วนใหญ่มีการขายกระบือรูปแบบขายเหมาทั้งตัวมากกว่าการซังน./กก. หากไม่มีการซัง น้ำหนักทำให้เกษตรกรไม่ได้ราคาที่เป็นธรรม เนื่องจากผู้ซื้ออาจประเมินราคาต่ำกว่าความเป็นจริง (Table 3) สรุปได้ว่าการศึกษานี้ทั้งงาน 3 วิจัย ปัญหาการตลาด จากการประเมินราคาด้วยสายตาและการขายแบบไม่ซัง น้ำหนักส่งผลให้เกษตรกรได้รับราคาที่ไม่เป็นธรรม รายได้ไม่แน่นอน และอาจถูกกดราคา ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีส่วนทำให้ลดแรงจูงใจในการเลี้ยงกระบือ และส่งผลต่อความยั่งยืนในระยะยาว

ปัจจัยการผลิต

ประเด็นที่ศึกษาคือ อาหารและวิธีการให้อาหาร พื้นที่การเลี้ยงกระบือ โดยสุภาวดี และคณะ (2566) พบว่าในการเลี้ยงกระบือปัญหาในด้านการอาหารกระบือของเกษตรกรไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องการจัดการด้านอาหาร ซึ่งเกษตรกรอาจประสบปัญหาในการขาดแคลนหญ้าอาหารสัตว์ในฤดูแล้ง ปัญหาพื้นที่เลี้ยงและทุ่งหญ้า สาธารณะลดลงเนื่องจากต้องใช้ทำนาและแย่งพื้นที่กันเลี้ยงต้องออกไปเลี้ยงในพื้นที่ป่าหรือบนเขา ซึ่งห่างไกลจากบ้านมาก การสำรองอาหารหายากไม่เพียงพออาหารชั้น และอาหารแร่ธาตุมีราคาแพง ในรายที่มีแปลงหญ้า เกษตรกรยังขาดความรู้เรื่องสายพันธุ์หญ้าอาหารสัตว์ (Table 1) ส่วนศิริวรรณ (2564) พบว่าส่วนใหญ่มีการเลี้ยงกระบือรูปแบบซังคอกมากที่สุดและอาจมีข้อจำกัดในด้านความต้องการพืชอาหารสัตว์ที่ไม่เพียงพอ โดยเกษตรกรมีพื้นที่ปลูกหญ้าเลี้ยงกระบือเองเริ่มที่จะน้อยลง ซึ่งหากมีปัญหาภัยแล้งอาจส่งผลให้มีอาหารไม่เพียงพอได้ (Table 2) และก้องเกียรติ และคณะ (2562) พบว่าเกษตรกรนิยมเลี้ยงแบบปล่อยกระบือให้หาเองตามธรรมชาติร้อยละ 89.29 และซังคอกตอนกลางคืน ปัญหาที่พบคือ แหล่งน้ำอาจไม่เพียงพอในฤดูแล้ง และขาดแผนการสำรองอาหารสัตว์ทำให้กระบือต้องเผชิญกับภาวะขาดอาหาร (Table 3) สรุปได้ว่า การเลี้ยงกระบือนั้นต้องอาศัยแหล่งน้ำและทุ่งหญ้าที่เพียงพอสภาพอากาศ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลต่อคุณภาพอาหารสัตว์ และสุขภาพกระบือ ในพื้นที่ที่ขาดแหล่งน้ำควรพัฒนาบ่อเก็บน้ำหรือใช้ระบบชลประทานเพื่อสำรองน้ำในช่วงหน้าแล้ง ควรส่งเสริมการปลูกหญ้าอาหารสัตว์ เช่น หญ้าเนเปียร์ และหญ้างินนิ แทนการพึ่งพาทุ่งหญ้าธรรมชาติ

ปัจจัยทางสังคม

ประเด็นที่ศึกษาคือ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์ โดยจากรายงานของสุภาวดี และคณะ (2566) เกษตรกรที่ไม่ได้รับการศึกษา มีความแตกต่างจากเกษตรกรที่ได้รับการศึกษา และเกษตรกรที่มีประสบการณ์ น้อยกว่า 5 ปี มีความแตกต่างจาก เกษตรกรที่มีประสบการณ์มากกว่า 5-10 ขึ้น (Table 1) ขณะที่ ศิริวรรณ (2564) พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่อายุเฉลี่ย 40-60 ปี และส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 64 รองลงมาระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 32 และมีประสบการณ์การเลี้ยงกระบือเฉลี่ยประมาณ 10-20 ปี (Table 2) และก้องเกียรติ และคณะ (2562) ที่พบว่าเกษตรกรจบการศึกษาระดับประถมศึกษามากที่สุด (ร้อยละ 71.43) และ เกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุ 35-45 ปี จำนวน 14 คน (ร้อยละ 50.00) ส่วนเกษตรกรมีประสบการณ์มากกว่า 5-10 ปี จำนวน 15 คน (ร้อยละ 53.57) (Table 3) สรุปได้ว่าเกษตรกรที่เลี้ยงกระบือส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยกลางคนถึงสูงอายุ มีระดับการศึกษาต่ำ และมีประสบการณ์ในการเลี้ยงที่แตกต่างกัน โดยบางกลุ่มเพิ่งเริ่มต้น (น้อยกว่า 5 ปี) ขณะที่บางกลุ่มมีประสบการณ์ปานกลาง (5-10 ปี) ซึ่งอาจส่งผลต่อแนวทางการเลี้ยงและการปรับตัวของเกษตรกรในการพัฒนาการเลี้ยงกระบือให้ยั่งยืน

Table 1. Least squares means and standard errors for the problem and obstacles of buffalo production by gender, age, education and experience

	Problem and obstacles					
	Factory	Breed and Breeding	Feed and feeding	Disease and Disease Prevention	Marketing	Knowledge and technology
Gander						
Male		2.84	2.81	2.82	2.81	2.86
Female		2.85	2.83	2.86	2.86	2.91
Age						
< 40 y		2.92	2.92	2.85	2.88	2.90
40 - 60 y		2.89	2.90	2.92	2.91	2.90
> 60 y		2.88	2.87	2.90	2.89	2.90
Education						
No education		3.00	2.98	3.00	2.99	3.00
Primary school		2.83	2.80	2.79	2.80	2.78
High school		2.65	2.64	2.60	2.61	2.61
Bachelor's degree		2.49	2.45	2.44	2.42	2.44
Experience						
< 5 y		3.00	2.99	2.98	2.96	3.00
5-10 y		2.78	2.76	2.74	2.77	2.73
> 10 y		2.57	2.58	2.54	2.50	2.49
Record keeping						
No record		2.96	2.94	2.90	2.91	2.95
Kept record		2.47	2.49	2.40	2.50	2.40

^{a b c}Different superscripts within each column are significantly different (P<0.05); Remarks: 2.34-

3.00 = High level,

1.67-2.33 = Moderate level, 1.00-1.66 = Low level

Source: สุภาวดี และคณะ (2566)

Table 2. Comparison of factors affecting the sustainability of Buffalo farming among farmers with different personal factors

Date	Number of farmers	Percent
Age		
< 40 y	4	8.00
41- 50 y	13	26.00
51- 60 y	20	40.00
> 60 y	13	26.00
Education		
Primary school	13	26.00
Lower secondary school	32	24.00
High school or equivalent	20	40.00
Experience		
< 5 years	31	62. 00
5-10Ears	10	20. 00
>20 years	9	18. 00
Method of buffaloes Selling		
Selling at home	38	76.00
Selling buffaloes elsewhere	10	20.00
Other	2	4.00
Appraisal		
Visual valuation	50	100
Buffalo raising pattern		
Raised in confinement	29	58.00
Raised in semi confinement	21	42.00
Breeding system		
Sires to control herd	26	52.00
Artificial Insemination	3	6.00
Other (Sires without the herd)	21	42.00

Source: ศิริวรรณ (2564)

Table 3. Buffalo information in Tambon ThaMuang, Amphoe Selaphum, Roi Et province

Date	Number of farmers	Percent
Age		
20-35 years	1	3.57
20-35 years	8	28.57
35-45 years	14	50.00
45-65 years	5	17.86
Education levels		
Primary school	20	71.43
Lower secondary school	1	3.57
High school or equivalent	7	25.00
Experience		
1-5 years	5	17.86
6-10 years	15	53.57
11-20 years	7	25.00
More than 20 years	1	3.57
Method of raised buffaloes		
Always stall	1	3.57
Grazing in public areas and stall at night	25	89.29
2		7.14
Buffaloes Selling		
Selling at home	10	35. 72
Selling buffaloes elsewhere	9	32. 14
Other	9	32. 14
Method of buffaloes Selling		
Weighing	11	39. 28
Whole live per head	17	60. 72

Source: ก้องเกียรติและคณะ (2562)

ปัจจัยทางเทคโนโลยีและพันธุกรรม

ประเด็นที่ศึกษาคือ การบันทึกข้อมูลพันธุ์ประวัติและการปรับปรุงพันธุ์ โดยจากรายงานของสุภาวดี และคณะ (2566) พบว่าเกษตรกรที่มีประสบการณ์น้อย (<5 ปี) มีปัญหาด้านการปรับปรุงพันธุ์และการใช้เทคโนโลยีมากกว่าผู้ที่มีประสบการณ์มาก ในขณะที่ ศิริวรรณ (2564) พบว่า เกษตรกรนิยมใช้วิธีปล่อยพ่อพันธุ์คุมฝูงมากกว่า

การผสมเทียม ทั้งนี้อาจเกิดจากปัญหาในการขาดความรู้ในจับสัตว์ ทำให้เกิดการผสมติดยาก เกษตรกรจึงใช้การผสมจริงแทน สรุปได้ว่า ถ้าหากเกษตรกรมีการบันทึกข้อมูล (Record keeping) จะทำให้มีส่วนช่วยลดปัญหาทั้งสองด้าน ตลอดจนมีการฝึกอบรมและส่งเสริมให้เกษตรกรบันทึกข้อมูลการเลี้ยง อาจช่วยให้การปรับปรุงพันธุ์และการนำเทคโนโลยีมาใช้มีประสิทธิภาพมากขึ้นพบว่าปัญหาอุปสรรคด้านสายพันธุ์ พ่อแม่พันธุ์มีราคาสูง เกษตรกรจึงปล่อยให้มีการผสมกันเองในฝูง จะทำให้เกิดปัญหาเลือดชิด กระบือมีขนาดเล็ก ไม่แข็งแรง และปัญหากระบือผสมติดยากหรือผสมไม่ติด

แนวทางสู่ความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือในประเทศไทย

แนวทางการเลี้ยงกระบือให้ยั่งยืนในประเทศไทยต้องอาศัยทั้งการพัฒนาเทคนิคการเลี้ยง การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ การสนับสนุนจากภาครัฐ การสร้างตลาด และการรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การเลี้ยงกระบือสามารถดำรงอยู่ได้ในระยะยาวและสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรอย่างมั่นคง

สรุป

จากการทบทวนเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือในประเทศไทย จำนวน 3 ฉบับ ซึ่งศึกษาในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกและร้อยเอ็ด ซึ่งพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในประเทศไทยคือ การได้รับรู้ข่าวสารที่ทันสมัยเกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือยอมทำให้เกษตรกรทราบถึงโอกาสและทันต่อสถานการณ์ใหม่ๆ อย่างไรก็ตามการพัฒนาอาชีพเลี้ยงกระบือให้เป็นอาชีพที่ยั่งยืนนอกจากปัจจัยดังกล่าวแล้ว เกษตรกรจะต้องใจรักในการเลี้ยงกระบือด้วย องค์ประกอบที่ทำให้ประสบความสำเร็จคือ การตลาด วิธีซื้อขายกระบือ การจัดการอาหาร พื้นที่สำหรับเลี้ยงกระบือ อายุ ระดับการศึกษาประสบการณ์ของเกษตรกร และวิธีการผสมพันธุ์กระบือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความยั่งยืน จึงสรุปได้ว่า ความยั่งยืนในการเลี้ยงกระบือของประเทศไทยเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยด้านเทคโนโลยีและพันธุกรรม

เอกสารอ้างอิง

กรมปศุสัตว์ .2567. “สถานการณ์และแนวโน้มการเลี้ยงกระบือในประเทศไทย . [HTTPS://PVLO-CMI.DLD.GO.TH](https://pvlo-cmi.dld.go.th)

19 กุมภาพันธ์. 2568. Website

ก้องเกียรติ สุขเกษม, คู่ขวัญ จุลละนันท์, สิริดนัย พันทิวา และ เอกมล โนนสุวรรณ. 2562. “การศึกษาสภาพการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”. **แก่นเกษตร**. 47 (ฉบับพิเศษ 2): 907-918

สุภาวดี แหม่มคง, ประภาศิริ ใจผ่อง, ณัฐพงศ์ จันทร์ตรี, พีรตล นันตวงษ์, จักรกฤษ ศรีล่อ, ปุณณดา ทะรังศรี และ กล บัววังโปรง. 2566. “ปัจจัยของเกษตรกรที่มีผลต่อปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงกระบือแปลงใหญ่ในตำบล นครป่าหมาก อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก”. **แก่นเกษตร**, 51 (1): 385-391

ศิริวรรณ ม่วงทอง. 2564. “ปัจจัยที่มีผลต่อความยั่งยืนและผลสมฤทธิ์ในการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตกระบือจังหวัดพิษณุโลก”. <http://region6.dld.go.th>.

19 พฤศจิกายน. 2567. Website